

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

כמה משמרות הוי הלילה

(המשך **משנה**): (נמשך זמן קריאת שמע של ערבית) עד סוף האשמורה. דברי רבי אליעזר.

(ג' א') **תניא**: רבי אליעזר אומר: שלוש משמרות הוי הלילה, ועל כל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושואג כארי, שנאמר¹: "ה' ממרום ישאג וממערון קדשו יתן קולו ישאג ישאג על נוהו", וסימן לדבר: משמרה ראשונה - חמור נוער. שניה - כלבים צועקים. שלישית - תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה.

אמר רב יצחק בר שמואל משמיה דרב: שלוש משמרות הוי הלילה, ועל כל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושואג כארי ואומר: אוי שהחרבתי² את ביתי, ושרפתי את היכלי, והגליתי את בני לבין אומות העולם.

איתא בזוהר (פרשת ויחי):

תא חזי, בשעתא דעאל ליליא, פתחין סתימין, וכלבי וחמרי שריין ושטאן בעלמא, ואתייהיבת רשו לחבלא, וכל בני עלמא ניימי בערסייהו, ונשמתהון דצדיקייא סלקין לאתענגא לעילא. כד אתער רוח צפון, ואתפליג ליליא, אתערוותא קדישא אתער בעלמא, ואתמר בכמה דוכתי.

זכאה חולקיה דההוא בר נש, דאיהו קאים בההיא שעתא, ואשתדל באורייתא. כיון דאיהו פתח באורייתא, כל אינון זינין בישין, אעיל לון בנוקבי דתהומא רבה, וכפית ליה לחמור, ונחית ליה בטפסרי דתחות עפרא, דזוהמי קסרא.

1. ירמיהו כה, ל: ואתה תנבא אליהם את כל הדברים האלה ואמרת אליהם ה' ממרום ישאג וממערון קדשו יתן קולו ישאג על נוהו הידד כדרכים יענה אל כל יושבי הארץ.

2. על פי ראשונים וכת"י, וראה הערה בסוגיא הבאה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

ועוד איתא בזוהר (פרשת תרומה):

תלת אשמורות אינון בלילא, לקבליהון תלת משרין, דקא מתפלגי לשבחה
לקודשא בריך הוא, כמה דאתמר. ועל דא האי רבון דכלהו, איהו כינור דדוד דלא
שכיף לעלמין, אלא תדיר אודי ומשבח ליה למלכא עלאה, ועל דא (איוב להי) נותן
זמירות בלילה...³

שיטות הראשונים

אמירת קינות ותחנונים על חורבן הבית בשעות הלילה: כתב הרא"ש שראוי לכל ירא
שמים שיהא מצר ודואג באותה שעה ולשפוך תחנונים על חורבן בית המקדש, כמו
שנאמר⁴ "קומי רני בלילה לראש אשמרות". וכן פסק השו"ע⁵.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות הנהגת אדם בבוקר, סימן א)

ב. המשכים להתחנן לפני בוראו, יכון לשעות שמשתנות המשמרות שהן בשליש
הלילה ולסוף שני שלישי הלילה ולסוף הלילה, שהתפלה שיתפלל באותן השעות על
החרבן ועל הגלות, רצויה.

ג. ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חרבן בית המקדש.

ד. טוב מעט תחנונים בכונה מהרבות בלא כונה.

3. מקורות - פ' ויחי (רמ"ב ב'). פ' בשלח (מ"ו א'). פרשת תרומה (קע"ג ב'). הובאו בביאור הגר"א או"ח אב ס"ק יח).

4. איכה ב, יט.

5. או"ח א, ב-ג. מקורות - רא"ש (סי' ב).

איסור כניסה לחורבה

(ג' א') **תניא:** אמר רבי יוסי: פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל. בא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח, והמתין לי עד שסיימתי תפילתי.

לאחר שסיימתי תפילתי אמר לי: שלום עליך רבי! אמרתי לו: שלום עליך רבי ומורי! אמר לי: בני, מפני מה נכנסת לחורבה זו? אמרתי לו: להתפלל. אמר לי: היה לך להתפלל בדרך! אמרתי לו: מתירא הייתי שמא יפסיקוני עוברי דרכים. אמר לי: היה לך להתפלל תפלה קצרה!

באותה שעה למדתי ממנו שלושה דברים: למדתי שאין נכנסין לחורבה, ולמדתי שמתפללין בדרך, ולמדתי שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה.

אמר לי: בני, מה קול שמעת בחורבה זו? ואמרתי לו: שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת: אוי שחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין האומות. ואמר לי: חייך וחיי ראשך, לא שעה זו בלבד אומרת כך, אלא בכל יום ויום שלוש פעמים אומרת כך; ולא זו בלבד, אלא בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה הגדול מבורך, הקדוש ברוך הוא מנענע ראשו ואומר: אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך, מה לו לאב שהגלה את בניו, ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם.

תנו רבנן: מפני שלושה דברים אין נכנסין לחורבה, מפני החשד (שלא יאמרו זונה מחכה לו שם), מפני המפולת, ומפני המזיקין.⁷

6. על פי ראשונים (ראה רוקח, הל' קדיש, סי' שסב; פרנס סי' תכג; שבולי הלקט, ענין תפילה סי' ח) וכת"י.

7. המימרא משמיה דרבי יהושע בן לוי (ג' ב') אין אומרים דבריו של מת, מובאת להלן, ריש פ"ג, י"ח א'.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

גרסינן במסכת שבת (כל כתבי הקודש, קי"ט ב')⁸:

אמר ריב"ל: כל העונה אמן יהא שמיה רבא מברך בכל כחו, קורעין לו גזר דינו.
רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: אפילו יש בו שמץ של עבודה זרה, מוחלין לו.
אמר ריש לקיש: כל העונה אמן בכל כחו, פותחין לו שערי גן עדן.
מאי אמן? אמר רבי חנינא: אל מלך נאמן.

שיטות הראשונים

פירוש יהא שמיה רבא מברך לעולם: פירש במחזור ויטרי שיהא שמיה רבא, זו תפילה שאנו מתפללים שימלא שמו⁹. ומבורך לעולם היא תפילה אחרת, כלומר ומבורך לעולם הבא. ותוספות ביארו שתפילה אחת היא¹⁰, יהא שמו הגדול מבורך¹¹.
הפסק בין יהא שמיה לתיבת רבא, ובין רבא למברך: כתב אור זרוע, לא יפסיק בין תיבת שמיה לתיבת רבא. אבל בין רבא למברך לית לן בה. והיינו כדעת מחזור ויטרי. אבל לפירוש תוספות, הוא להיפך, דאין להפסיק בין רבא למברך, דעיקר השבח הוא מברך. וכן פסק הרמ"א¹².

8. הובא ברי"ף (פרק שלישי, יג ב בדפיו) ורא"ש (גיט).

9. כדכתיב (שמות, פרשת בשלח, יז, טז) "כִּי יֵד עַל כָּס יְהוָה (מִלְחָמָה לְה' בְּעַמְלֶק מִדֵּר דֵּר)", שלא יהא שמו שלם וכסאו שלם עד שימחה זרעו של עמלק. ופירושו כך: יהא שמיה שם יה רבא, כלומר שאנו מתפללים שיהא שמו גדול ושלם.

10. מדקאמר הכא יהא שמיה הגדול מבורך משמע דתפלה אחת היא.

11. וגם מה שאומרים העולם שאומרים קדיש בלשון ארמית, לפי שתפלה נאה ושבח גדול הוא על כן נתקן בלשון תרגום שלא יבינו המלאכים והיו מתקנאין בנו, וזה אינו נראה, שהרי כמה תפילות יפות שהם בלשון עברי! אלא נראה כדאמרין בסוף סוטה (מ"ט א'), אין העולם מתקיים אלא אסדרא דקדושתא ואיהא שמיה רבא דבתר אגדתא, שהיו רגילין לומר קדיש אחר הדרשה, ושם היו עמי הארצות ולא היו מבינים כולם לשון הקודש, לכך תקנוהו בלשון תרגום שהיו הכל מבינים, שזה היה לשונם.

12. או"ח נו"א. אמנם הגר"א (ס"ק א) כתב שדין זה צ"ע, שהוא נגד גמרא דסוכה ל"ט א'. והיינו, דשם אמר רבא לא לימא איניש יהא שמיה רבה והדר מברך, אלא יהא שמיה רבא מברך בהדדי. אמר ליה רב ספרא: משה (גדול הדור), שפיר קאמרת (בתמיה)!! אלא התם אסורי מילתא היא, ולית לן בה! מקורות - אור זרוע (ח"א, הל' תפילה, סי' צז; הו"ד בהגהות אשרי). הגהות אשרי (גיט, הגהה א).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

עד היכן עונה יהא שמייה רבא מברך: כתב ה"ר דוד אבודרהם, יש אנשים שעונין אמין יהא שמייה רבא מברך וכו' עד ואמרו אמין. ואני קבלתי **מרבתי** שאין לענות אלא 'אמין יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא' בלבד. וכן נראה מדברי **רבינו סעדיה**, **ספר הפרדס לרש"י**, **רמב"ם**, **ורוקח**, וכן כתוב בשם **הרא"ש**¹³. וכן דעת **הרשב"א**. ודעת ה"ר **יוסף גיקאטלייא**, שאין להפריד בין עלמיא ליתברך. וכן פסק **השו"ע**¹⁴.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות תפילה, סימן צ)

ו. וְלֹא (יתפלל) בְּחֶרְפָּה, מִפְּנֵי חֹשֶׁד וּמִפְּנֵי הַמַּפְלָת, וּמִפְּנֵי הַמַּזְיָקִים.

(או"ח, הלכות ברכות השחר ושאר ברכות, סימן נו)

א. יֵשׁ לְכוּן בְּעֲנִיַּת הַקִּדִּישׁ.

הגה: וְלֹא יִפְסִיק בֵּין יְהִי שְׁמִייה רַבָּא מְבָרַךְ (הגהות אשר"י בשם אור זרוע כתב דלפרוש ראשון לא יפסיק בין שמייה לרבא ולפרוש ר"י אין להפסיק בין רבא למברך).

וְלַעֲנוֹת אוֹתוֹ בְּקוֹל רֹם, וּלְהַשְׁתַּדֵּל לְרוֹץ כְּדִי לִשְׁמַע קִדִּישׁ.

הגה: וַיֵּשׁ לַעֲמֹד כְּשֶׁעוֹנִין קִדִּישׁ וְכָל דָּבָר שֶׁבִּקְדָּשָׁה. וְיִמֵּי שָׂבָא לְבֵית הַכְּנֶסֶת וְשׁוֹמֵעַ הַקֹּהֶל עוֹנִין קִדִּישׁ, עוֹנָה עִמָּהֶם, אִף עַל פִּי שְׁלֹא שָׁמַע שְׁלִיחַ צַבּוּר שָׁאֵמַר יִתְגַּדֵּל וְכוּ' (הגהות חדשים במרדכי דברכות) וגם השליח צבור צריך לומר יהא שמייה רבא...

ג. הַעוֹנִים עַד לְעֵלְמֵי עֲלֻמֵּי בִלְבַד טוֹעִים הֵם, כִּי אָסוּר לְהַפְרִיד בֵּין עֲלֻמֵּי לִיתְבָּרַךְ.

13. והטעם כי יש עד עלמיא שבעה תיבות וכ"ח אותיות, ומלת אמין אינה מן המנין כי הוא עונה על מה שאמר שליח ציבור יתגדל ויתקדש. ר"ד אבודרהם.

14. או"ח נו,ג. וכתב הב"י שכן משמע, מדאיתא במדרש אמר רבי אלעזר ב"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי אליהו ז"ל ועמו ד' אלפים גמלים טעונים אמרתי לו מה אלו טעונים אמר לי אף וחימה, למה לעשות נקמה באף וחימה ממי שמספר בין קדיש לברכה בין ברכה לברכה בין פרק לפרק בין אמין יהא שמייה רבא ליתברך ומאחר שאסור לספר בין יהא שמייה רבא ליתברך משמע שצריך לומר יתברך דדוחק לומר שהמדרש מיירי בשליח ציבור עצמו. עיי"ש. והגר"א (ס"ק ט) **כתב שהעיקר כדעת רס"ג ורמב"ם, לענות עד עלמיא בלבד.** עיי"ש באריכות. מקורות - הפרדס (פירוש תפילות לרבינו שלמה, מהדו' ערנרייך עמ' שכה). רמב"ם (סדר התפילות, שבסוף ספר אהבה, נוסח הקדיש, סעי' כח). ר"ד אבודרהם (הקדיש ופירושו, בסופו). ר"י גיקאטלייא (הו"ד בב"י). רוקח (הל' קדיש וקדושה סי' שסב). רשב"א (ח"ה סי' נד). רס"ג (הו"ד באבודרהם).